

Олексій
Шевченко

«Я — ЛАПА ЯГУАРА!», або Про те, як стати суб'єктом

Палагута В.І. Самоідентифікація соціального суб'єкта в дискурсивних просторах.

Дніпропетровськ: Видавництво «Інновація», 2010. — 440 с.

Можу без перебільшення сказати, що праця Вадима Палагуги є подією в сучасній українській філософії; у книзі продемонстровано вихід за межі практик нескінченного коментаторства у сферу автентичного філософування. Це філософування закамфльоване під норми «монографічного дискурсу», проте під нейтрально-академічним тоном викладу відчувається глибоко *особовий акт думки*. Він виявляється, передусім, у виборі теми (заяложена, але «вічна» проблема Суб'єкта), у масштабі самого задуму (представити якусь нову парадигму людської суб'єктивності), у спробі відповіді на, можливо, головне питання для мислячої людини, питання «Хто Я?» (приховане знову ж таки у нейтральній концептуальній упаковці «самоідентифікації»).

Я вбачаю в усьому цьому побіжному переліку питань *екзистенційну травму* людей мого покоління, травму насильницької анігіляції людської індивідуальності, що й породжує інтерес до проблеми Суб'єкта, Свідомості, Свободи. (Утім, напевно, не тільки мого покоління. У 1950-ті роки на схилі сталінського тоталітаризму вже починалося якесь інтелектуальне бродіння, яке у царині чистої філософії породило, наприклад, феномен Мераба Мамардашвілі з його безперервним інтересом до проблеми суб'єктивності з юності і до скону днів.) Зазначена мною травма не зводиться лише до пресу тоталітарної влади на індивіда, але цей прес лише загострює інші аспекти травми — втрату суб'єкта в коорди-

натах «ідеологічної мови», його спотворений образ у дзеркалах сприйняття «Іншого», перебування в онтології «соціального безумства», з яким людина вже не може себе ідентифікувати, але з яким мусить співвідносити свою поведінку і виступати в масці соціальних ролей.

Я абсолютно переконаний, що отримані в юності травматичні екзистенційні імпульси додали авторському дослідженню концептуальної гостроти й зумовили специфіку пошуку «місць», де відбувається самоідентифікація суб'єкта («соціальні простори», «дискурсивні практики», «дискурсивні простори»). А ця специфіка полягає в тому, що перелічені «топоси» не тільки формують Суб'єкт, а й можуть виступати (й найчастіше виступають) як інструменти його *де-ідентифікації*.

У своїй невеличкій рецензії я детально не розглядатиму концептуальний каркас монографії. Скажу лише, що вона написана фундаментально, зі спробою енциклопедичного охоплення всього, що філософська (і близька до неї міждисциплінарна) думка висловила стосовно проблеми Суб'єкта. Я не з'ясовуватиму, наскільки авторові вдалося розв'язати дилему між «класичним» розумінням Суб'єкта і постмодерністською «полісуб'єктивністю», як і залишу осторонь питання про те, наскільки йому вдалося подолати субстанціалістське розуміння соціальності як поля виробництва людської суб'єктивності. Розгляд цих проблем вимагає надто детального аналізу і серйозної розмови, яку я сподіваюся продовжити в майбутньому. (Наприклад, цікаво було б написати статтю і подискутувати з автором на суто концептуальному рівні.)

Утім, хочу повернутися до проблеми травматичної *де-ідентифікації* і спробою показати, що прихований екзис-

тенційний пафос книги — це пафос героїчної *ре-ідентифікації*. Я переконаний, що вказівка на цю можливість і становить нерв цієї книги, і я можу зафіксувати його тільки тому, що мені глибоко близьке таке розуміння, позаяк цей проект є частиною моєї власної *особистої історії*. І ключем до того, як бачить таку можливість В. Палагута, мені видається параграф «Перформативність і самоідентифікація», в якому присутнє посилання на подію *розриву* з нескінченними деідентифікувальними мережами, на дію-вчинок, що дає змогу людині здійснити *акт самопоименування*.

Суть авторської концепції полягає в тому, що тільки в такому «акті всупереч» Суб'єкт і може народитися, тобто його не існує до цього акту. Я вважаю таку концепцію глибоко оригінальною (хоча, на перший погляд, й не виходить за рамки перформативної теорії Дж. Остіна). Вона відрізняється від традиційної екзистенційної теорії вибору, від концепцій «індивідуації» (де звільнення від закляття «Персон» і «Масок» відбувається поступово) тим, що вихід у *реідентифікацію* відбувається в *одиночному акті, здійснюваному «тут-і-тепер*». Саме про такий акт як про «божевільний вчинок», що перериває дурну нескінченність суб'єктивної «не-автентичності», нещодавно писав С. Жижек. Саме її мав на гадці М. Мамардашвілі, коли переосмислював Декартове «Я мислю» в перформативний вислів «Я можу».

І прекрасною ілюстрацією до такої філософії суб'єкта в цьому ключовому параграфі є фільм Мела Гібсона «Апокаліпсис», що в ньому деідентифікований герой-індієць (якого загарбники звели до недолюдського статусу «людини-речі», «людини-майже», позбавив-

ши імені) здійснює акт повторної самоідентифікації. Здійснивши смертельний стрибок у водоспад і виживши після цього (тобто після свого *другого народження*), він кричить своїм ворогам: «Я — Лапа Ягуара!», конституюючи себе, тим самим, як Суб'єкта.

Я переконаний, що екзистенційний проект «реідентифікація суб'єкта» і є тим, заради чого написано цю книгу й задля чого опрацьовано величезний масив спеціальної літератури. Понад те, сама ця книга є такий собі перформатив, вчинок реідентифікації, деяке горде «Я можу». Й означена ціннісна складова інтелігентського Бунту супроти всіх сценаріїв деідентифікації, які чатують на людину в її так званій соціалізації, для мене найпоказовіша і найбільш значуща в цій книзі. Адже вона показує, що без виміру Свободи суб'єкт неможливий. Проте в чому ж тоді полягає оригінальність авторського підходу порівняно, наприклад, з екзистенційною традицією?

Я би сказав, що екзистенціалізм цієї книги — це екзистенціалізм, який міг народитися на радянському (і, звичайно, на пострадянському) ґрунті, де людина пережила досвід індивідуального не-буття, досвід тотальної «де-суб'єктивізації», того, що І. Бродський називав «бути менше, ніж одиниця». Боюся повторитися, але на саме такому досвіді побудовано філософський проект М. Мамардашвілі, і я переконаний, що «слово про суб'єкта», до якого знову вдається В. Палагута, — це

відгомони того самого досвіду деідентифікації, але з огляду ще й на нові історичні реалії та нові тексти, пов'язані з проблемою «конструювання суб'єкта» і «конструювання реальності». Ці нові реалії й зумовили перегляд екзистенціалізму Мераба зі збереженням героїчної етики та трагічного розуміння свободи, без яких — мушу ізнов повторити — Суб'єкт неможливий.

Коротко кажучи, в цьому «пост-мамардашвілівському» розумінні людини як *проекту* мають місце, на мій погляд, додаткові щодо попереднього екзистенціалізму характеристики, які й дають підстави так резюмувати цей проект «Створення Суб'єкта»: *Необхідною умовою відтворення Суб'єкта є травма деідентифікації*. «Суб'єкт» завжди є «відповіддю» на «виклик» деідентифікації, відповіддю, якою є його проект реідентифікації. Це й пояснює наліт трагізму і героїчного етосу в суб'єктованні, оскільки в цьому контексті «суб'єкт» — це завжди «всупереч», завжди «проти течії» (як, згідно з Мамардашвілі, в умовах, що склалися, «думка» не мусила б існувати, але чомусь існує). А «свободу» в цьому контексті ми можемо коротко визначити як «*індивідуальний сценарій реідентифікації*». Таке розуміння становить «родзинку» авторського підходу до проблеми. Мені здається, що ця книга є розгорнутим перформативом, щоденником становлення самого автора як суб'єкта. І весь її пафос полягає у переможних словах: «Я — Лапа Ягуара!»